

Българското дисидентство с и без кавички

Момчил Баджаков

В резултат на Втората световна война България остава в съветската сфера на влияние за почти половин век. За този период страната се променя драматично. След съветската окупация и преврата на 9.09.1944 г. започват промени, които налагат своя отпечатък и до днес. На първо място следва да отбележим, че за няколко месеца на практика е унищожен българският политически, стопански, административен и културен елит – около 30 000 души. Избити, най-често без съд и присъда са регентите, министрите, депутатите, военните, полицейските и административните служители, стопански дейци, индустриалци и банкери, много преподаватели, учители, студенти, свещеници и духовници. Терорът достига до последното българско село, където е унищожена възрожденската елитна триада – попа-даскала и кмета. Оставени са живи само някои представители на предимно лявата интелигенция. Но дори тези политици, които влизат първоначално в инспирирания от Сталин Отечествен фронт, разбирайки че страната върви към непозната досега диктатура, преминават в опозиция и след това са също така унищожени. Парламентарната опозиция, на която е позволено да съществува до 1947 г. е ликвидирана след подписването на мирния договор.

На практика народът ни е обезглавен.

До 1949 година е установен един на практика криминален, диктаторски, сталинстки режим под ръководството на БКП и нейните съветски наставници. След ликвидирането на възможността за легална политическа съпротива срещу съветско-комунистическия режим в резултат от непосилния терор и рязкото падане на жизненото равнище на народа, вследствие на реквизициите, насилственото отнемане на земята, инвентара и реколтата на селяните, заграбването на дребната, средна и едра градска

собственост, промишлените търговски и финансови предприятия, отделни представители на българския народ постепенно се организират и започват отчаяна и без надежда за външна помощ въоръжена съпротива срещу криминалната комунистическа диктатура.

С огромни усилия властта се справя към края на 50-те години с така наречените „горянски банди” и всяка възможност за организирана въоръжена съпротива е ликвидирана още в зародиш.

Природата на всяка терористична диктатура е такава, че тя започва да се самоизяжда. Започват преследвания на по-интелигентните и останали с леви, но все пак демократични илюзии представители на самата управляваща партия – ликвидирани са „бандата на Трайчо Костов”, както и много комунисти, които са имали идеали и са вярвали в комунистическата утопия. Сталинистският режим достига към времето на смъртта на Сталин апогея на своето самоизяждане.

Започналото от Хрушчов „размразяване”, разкриването на престъпленията на Сталин към самата комунистическа номенклатура (за престъпленията на режима към народите на СССР и в окупираните страни в Секретния доклад на Хрушчов изобщо не става дума!) намира отражение и в България. Властта е поета от новия наместник на Москва, недолюбваният от партийната интелигенция простоват, но хитър и ловък апаратчик, участник в масовите убийства на „врагове на народа” непосредствено след 9.09. като софийски главатар на т.нар. „народна милиция” Тодор Живков. Твърди се, че убийствата на „врагове на народа” е извършвал бъдещият генерал Мирчо Спасов – дясната ръка на Живков.

Режимът видимо омекотява, но репресиите продължават, най-вече в духовната сфера. Живковизмът става формата на осъществяване на комунистическия терор в по-омекотена форма. Но този режим убива морала на народа – вярата, идеалите, достойнството, трудолюбието, инициативността, честността, доблестта и патриотизма. Остават и се котират такива „качества” като послушанието, приспособленството, лицемерието, подлостта, омразата

към „врага”, любовта към всичко съветско и руско, подмазвачеството, личната преданост към вожда. Тези пагубни духовни последствия, тази морална деградация намират израз в нелегалните и арестувани от ДС карикатури на Тодор Цонев.

Съветският наместник Т. Ж. изскача от джоба на Леонид Брежнев

„Социализма загива, другари!”

В такава ситуация останалите български интелектуалци най-вече сред партийната интелигенция – друга жива интелигенция не е оставена! - започват вътрешна духовна съпротива срещу пораженията, които режимът нанася върху духа на народа. Тази съпротива е вдъхновена от несъгласието с режима на редица интелектуалци в самия СССР като Александър Солженицин – разкрил чудовищния характер на комунистическите лагери на смъртта. Неговият призив „Да не живеем в лъжа!” се превърна в най-мощният морален удар по комунистическата система. Такава съпротива се проявява в различна степен и в останалите социалистически страни.

На Запад тя се нарича дисидентство, в Русия инакомислие. Става дума за целия спектър от проявено несъгласие с режима – от това несъгласие, което сравнява идеалите на комунистическата утопия с реалностите на социализма, до открито антикомунистическите, които се преследват най-жестоко, особено след антикомунистическите въстания в ГДР и Унгария и „Пражката пролет” в

Чехословакия, която разбива и последните илюзии, че е възможен някакъв социализъм с „човешко лице“.

Символ на българската съпротива срещу пропастта между идеалите за свобода, равенство и благоденствие, които социализмът проповядва и реалността, която предлага – пълна противоположност на идеалите, за които уж се бори е поетът и сатирикът Радой Ралин.

Блестящата му сатира ще остане в съкровищницата на духовната съпротива срещу лицемерието и демагогията на комунистическия режим.

„Човек за човека е приятел и брат! ...Разбра ли бе, гад!“

„Предпочитам принципния мраз, пред коварната, измамна пролет“

„Сит търбух, за наука глух“, „Забрави той за своите речи, а после пита „Кой ви пречи?“ и много други ще се помнят като израз на тази съпротива, която бе единствено възможна, в условията на живковската „коварна и измамна пролет“.

Друг виден карикатурист – Борис Димовски изрисува прочутата свинска опашка, наподобяваща подписа на „първия партиен и държавен ръководител“ в изгорената от ДС сатирична книга на Радой Ралин „Люти чушки“.

Ситуацията, в която бе възможна единствено тази външна форма на съпротива и то предимно вътре в самата комунистическа партия бе продиктувана от най-различни фактори. На първо място това бе израз на една морална и интелектуална съпротива срещу режима. Срещу неговата практика, не срещу идеалите, които лъжливо проповядва. На второ място това бе и единствено възможна съпротива в условия, когато средата е приела статуквото. Съпротивата срещу несправедливостите, които „реалният социализъм” носи се противопоставят на „светлия комунистически идеал”. За съжаление у нас измина доста време след 1989 г. за да може народът ни като цяло да проумее, че този „идеал” всъщност е причината за нещастията, разрухата, демагогията, лицемерието и деградацията, които се случиха с народа ни след „светлата дата” 9.09. 1944 г., а и след 10.11. 1989 г.

Впрочем на комунистическия герб без да искат и да го осъзнават авторите са посочили началото и края на българската държава – от 681 до 1944 г.

На трето място този интелектуален протест в художествена форма изобразяваше протеста, който глухо звучеше от подземията на окованата и изтерзана народна душа. Свидетелство от архивите на ДС дава ясна представа за какво става дума:

„В редица райони на страната се допуска недооценяване и несвоевременно реагиране към разпространителите на слухове, вицове с политическа насоченост и клевети. Не се вземат всички необходими мерки за своевременно документиране и пресичане на тази дейност чрез разобличаване, предупреждения, налагане на административни наказания или предаване на съд.” (Архив на Държавна сигурност, ф. 22, оп. 1, а.е. 50, л.

13) Текстът е от 17 март 1976 г., за авторство е посочен началникът на Шесто управление на Държавна сигурност, наблюдаващо интелигенцията, включително и медиите. Така оперативните работници от Държавна сигурност са се разправяли по времето на социализма с т.нар. тогава „вражеска дейност” на българите.

По онова време се искаше много смелост за да изобличиш приказките за равенство и огромните привилегии, които (незаконно при това) ползва комунистическата криминална върхушка. В общество, което прокламираше пълно равенство, разликата на доходите между висшата партийна номенклатура и обикновените българи се изчислява между 7 и 10 пъти, при това без да се отчитат безплатните за номенклатурата жилища, автомобили (западни разбира се, не руски!), прислуга, охрана, екскурзии в забранения за простосмъртните „социалистически труженици” „гнил Запад”. (Вж. свидетелството за това на бившия секретар на ЦК на БКП Стоян Михайлов)

Другите форми на съпротива като например правозащитното движение в СССР и в Чехословакия Харта 77 намериха място у нас на много по-късен етап поради факта, че първите правозащитници или бяха веднага вкарани в затвора (като юриста Янко Янков) , или прогонени от страната (като Едуард Генов). Независимото дружество за правата на човека, начело с Илия Минев бе профилактирано с агенти на престъпния филиал на КГБ към (анти)българската Държавна сигурност. Комитетът за защита на религиозните права и свободи също бе репресиран. Бяха преследвани и затваряни Христофор Събев, Любомир Собаджиев, Николай Колев (Босия) и други инакомислещи активисти.

Създаването на полския независим профсъюз „Солидарност” през 1980 г. намери отражение у нас със създаването на профсъюза „Подкрепа” в началото на 1988 г. Това вбеси главатарите на режима, които демагогстваха, че били власт на работническата класа. Репресирани веднага бяха създателите на този „антисоциалистически център”.

Първите интелектуални дисидентски формирования като Комитетът за екологична защита на град Русе, създаден на 8.03. 1988 г. и Клубът за подкрепа на гласността и преустройството, създаден на 3.11. 1988 г. също не проповядваха открито антикомунизъм и не бяха революционни или радикални форми на критика към системата.

Всъщност радикални опити за насилствена смяна на режима бяха правени само или от недоволни сталинисти, които не приемаха развенчаването на Сталин, или от някои анархисти и други ляворадикални групи. Например анархистката група около Георги Константинов взривява през 1956 г. паметника на Сталин в София.

Разрушеният през 1956 г. паметник на Сталин в Будапеща

По принцип интелектуалната съпротива не е радикална. Тя не е насочена към устоите на режима. Тя е критика отвътре, критика, която цели да го подобри, хуманизира, демократизира. Освен това критиката отвътре на режима създава условия за просвещаване на народа, който бе облъчен и отровен от тоталната комунистическа пропаганда в продължение на повече от 4 десетилетия.

Друга форма на типично дисидентска съпротива бе несъмнено внасянето в страната на нелегална антикомунистическа литература. Това пак се правеше от функционери на режима, или от интелектуалци, които имаха възможност да пътуват на Запад. Например професор Николай Генчев внася десетки книгите на руски, чешки и полски дисиденти.

Форма на пасивна съпротива бе вътрешната емиграция, която предприеха редица творци, публикуването на творби от които в България бе забранено. Поетите Борис Христов и Константин Павлов бяха такива творци. Такъв бе и художникът Димитър Казаков – Нерон.

Форма на активна съпротива бе външната емиграция. Фактически много таланти творци бяха прогонени или емигрираха легално или по-често нелегално от страната. Писателят Георги Марков е най-бележитият представител на това поколение писатели, което започва своя творчески път в „народната република“, но „чувството за непоносимост“ от мерзката социалистическа действителност го прогонва от страната. Неговите „Задочни репортажи за България“ и до днес остават най-яркото свидетелство за социалистическата действителност и за пораженията, които комунизмът нанася върху духа на българския народ.

Българският комунистически режим бе най-раболепният, най-репресивният и най-преданият на Москва. Затова спомагаше своеобразният български комплекс за малоценност, изразяван най-вече в неизживения робски комплекс от „двойния освободител“, който всекидневно се втъпяваше на масата. У нас нищо не се правеше без „братската руска и съветска помощ“, ние нищо не можехме да направим самостоятелно, бяхме надзиравани и хокани непрекъснато от натрапените ни „освободители“.

За разлика от другите окупирани от съветската армия страни у нас най-ярко се прояви *липсата на национално достойнство*. Навсякъде другаде паметниците, увековечаващи съветската окупация бяха демонтирани, само у нас остана да се извисява в небето на София паметникът на най-зловещите окупатори и поробители на България. А националните предатели, обединени в

„Движение русофили” да тръбят, че СССР ни бил освободил от фашизма, също както Русия ни била освободила от „турско робство”.

„Русофилството е грубо политическо суеверие, умишлено култивирано сред народните маси; политическо знаме, вървенето и воюването под което неизбежно води към предателство и национална катастрофа. Защото русофилите, плувайки безогледно във водите на руската дипломация, неизбежно и фатално правят от България едно сляпо и послушно оръдие в ръцете на руската завоевателна политика на Балканите”. Това го е казал не друг, а Димитър Благоев - създателят на партията на днешните най-яростни, диви и агресивни русофили – социалистите, (Виж. Благоев, Д. „Принос към историята на социализма в България. С., 1976).

Накрая ще се спра на мястото, което се оказва истински развѣдник на дисиденти до 1989 г. – Софийският университет. Неговата роля именно като развѣдник на дисиденти особено в Историческия и Философския факултети, все още не е достатъчно проучена. Университетът бе мястото, където единствено можеше да се изяви някакъв критичен дух, в битката с догматичните партийни идеолози, макар и осакатен от автоцензурата на преподавателите.

Антикомунистическият марксизъм, използването на критическия дух на марксизма срещу самата марксистка утопия и срещу марксистко-ленинската идеология се оказаха най-удачната форма тази съпротива да бъде постепенно разбрана и подкрепена от хората. Въпреки репресиите, критическият дух на университета не бе напълно смазан. Този дух се прояви най-вече като опити за хуманизиране и демократизиране на системата отвътре. Това в края на краищата опроверга скептицизма на самите интелектуалци, че с главите си могат да срутят Стената. Оказа се, че това е възможно.

Но днес двадесет години след историческото срутване на Стената ни мъчи тревожно друг един въпрос, изказан много отдавна от Станислав Йежи

Лец: „Защо да рушим с главите си стени. Какво ще правим в съседната килия?“

В заключение, по много причини ние не бяхме толкова подготвени за промяната, колкото бяха подготвени чехи, поляци, унгарци, източногерманци. Достигнахме до книгата „Фашизмът“ като алегория на комунизма, но не написахме книгата за комунизма, просто нямаше как това да стане в онези години. Българското дисидентство нямаше широката обществена подкрепа, на която се радваше полското или чешкото дисидентство. Ние бяхме най-изолираната социалистическа страна с най-ретроградния, най-репресивния и най-твърдоглавия комунистически режим.

Българското дисидентство не беше на равнището на полското или чешкото и затова Наталия Христова е права да го поставя в кавички.

Но в същото време нашето дисидентството предлагаше алтернативи, носеше свобода на мисълта и даваше надежда за бъдещето. А това бе капката, която рано или късно щеше да пробие системата.

Литература

Христова, Наталия, Специфика на българското „дисидентство“. Власт и интелигенция 1956-1989 г. С., Летера.

Марков, Георги, Литературни есета. Париж, 1982.

Марков, Георги, Задочни репортажи за България, С., 1990

Солженицын, Александр. Жить не по лжи.

Иванова, Евгения. Българското дисидентство 1988-1989. С., 1997